

ironija u slovenačkoj posleratnoj poeziji

denis poniž

I

Ironija je pisati o ironiji u slovenačkoj posleratnoj poeziji već li samim tim što je gotovo nemoguće odrediti šta u literarnom smislu znači ironija kao jedan od često upotrebljivanih pojmova. Drugim rečima: ono što je ironično u slovenačkoj poeziji nije ni jednostavan, srdačan humor, veseljaštvo tek tako, niti sarkastično proigravanje poznatih i novih tema (pri tom je sarkazam nekakav mračni brat ironije), nije zajedljivo i posprdnno mijenje po svemogućim ljudskim prevarama i zabludama, niti veseli, zvoniki smeh. Šta je onda ironija? Je li to najplemenitiji izdanak humora, ove, Slovincima tako egzotične biljke, je li samo izbrušeni podsmeš stvarima i događanjima, gde istinski i smotreni tonovi više ne nalaze mesta, gde je potrebno *ironizirati* stvari, postaviti ih dakle drugačije, drugačije razumeti? I za ironiju važi misao koju je Gete izgovorio o lepoti: »Können Sie mir sagen, was Schönheit sei? tief er aus.) Vielleicht nicht! versetzte lich, aber lich kann es Ihnen zeigen.« Je li prema tome moguće pokazivanje ironije i to u tako sastavljenoj, raznorodnoj strukturi kakva je savremena slovenačka poezija? Mislim da jeste.

Time smo sebi nabacili nemalo posla, a još više uvodnog razjašnjenja koje će stvarima pokazati pravi put i reći nešto i o tome što ovaj tekst neće obuhvatiti, čega se neće laćati kao i zbog čega će to biti tako.

Nameravamo da izbegnemo sve one autore koji su ironiju tako reći zloupotrebljavali, učinili je sluškinjom svoje više ili manje uspešne tendencioznosti, koji su joj namakli uzdu nekakvog prisilnog humora li veseljaštva. Pošto je tih autora više, nabrojmo samo neke (Janez Menart, Tone Pavček, Matej Bor, Dušan Mevlja, Branko Rudolf), koji bi s pravom zaslužili poseban tekst (ili barem poglavlje), koji bi mogao da kaže nešto o njihovom antihumoru li njihovim ponekad boljim, ali uglavnom manje uspešnim pesmicama, satiričnim epigramima, aforizmima i pogrđnim pesmama (kakve poznaje Menart). Stoga i otpada to objašnjenje literarne ironije koju donosi Leksikon literature, Cankarjeve založbe, gde se na strani 96. kaže da je ironija: »... skriveni podsmeš, smejanje pod vidom ozbiljnosti. Suština ironije je u tome da se govori drugo od onoga što se misli...« To je tumačenje barem u dva svoja elementa pogrešno: ironija nije nikakav skriveni podsmeš — otkriveno je, uglavnom previše otkriveno obračunavanje (s protivnicima), a upravo tako ironija ne može biti to da se govori nešto drugo od onoga što se misli, jer je to ipak princip svakog metafizičkog izražavanja.

Ostanimo za sada bez tako potrebne definicije i razmislimo dalje konkretnu situaciju koja mora biti opisana, svakako u skladu s naslovom i njegovom intencijom. A situacija je ukratko sledeća: slovenačka posleratna poezija preživela je nekoliko oštrih (administrativno zacrtanih) zarez, bivala nekoliko puta žrtvom svojih unutrašnjih disonanci, tako da je njena osnovna linija ozlojeđenija nego što bi se učinilo na prvi pogled. Ozlojeđenost, dakle, prema unutra okrenut gnev na opšti svet, slab je družbenik ironije koja je ipak nešto svetlo i ka svetlom stremeće. Ironija, naime, nije sama sebi svrha, nije samo jedno od literarnih sredstava, već je zapravo prodor iz ponekad rđave bezizlazne situacije u produktivno i graditeljsko (naravno u prenosnom značenju) događanje u sferi literarnog. Ozlojeđenost,

okrenutost ka sebi, u dobrim je pesnika često zamenjena ironijom, u slabih se menja u nekakvo pola ozbiljno a pola komično naruživanje i parafraziranje, koje je ironično samo tada i utoliko ukoliko predstavlja kanikaturu nekog ozbiljnog literarnog postupka. Autori uglavnom ne znaju dobro šta i kako bi voleli da ironišu, razgolite, postave pred ljudski sud li podsemeh. Zato tragaju uzduž i popreko, a uglavnom se bolešljivo vrte u krugu. Zloupotrebljena ironija je tako, kao svako zloupotrebljeno literarno li estetsko izražajno sredstvo, samo bleđa senka onoga što će reprezentovati: dakle, suverenost i radikalnost pisca koji u strukturi spoljašnjeg sveta otkriva elemente kojima, pored istinitosti, ne može odreći i humornost, dakle smešnost, koju, pak, ne unosi sam, kao deus-ex-machina, samo zato što mu je data mogućnost pisanja. Upravo je tako za ironiju sasvim suvišan i na smetnji element didaktičnosti koja i ne nedostaje nekim slovenačkim pesnicima. Didaktična ironija ili, pravilnije, ironična didaktičnost, ukazuju samo na pomanjkanje estetskog ukusa svojih stvaralaca, ubeđenih da su svet i ljudi koji u njemu žive samo jedna velika li napreklidna osnovna škola gde su izabranici po svaku cenu učitelji a učenici svi oni koji preostaju (dakle: silent majority). U ovoj će ironičnoj didaktičnosti biti jednom u budućnosti posvećen tekst, da bi se pokazale osnovne, esencijalne razlike između glavnih tipova pisanja koje koristi ironična sredstva i samo u literaturi iskonišćenu ironiju.

Zato ćemo pokušati da ukažemo na one pesnike i njihove pesme koji donose u literarnu ironiju posleratne slovenačke poezije suštinski nove elemente, koji otvaraju nova pitanja i sukobljavaju se s drugačijim estetskim li antiističkim rešenjima od onih koje smo poznavali u poeziji između dva rata (kada je na jednoj strani prevladavala didaktična ironija socijalne poezije, a na drugoj samo retki ironični elementi u reminiscentnoj poeziji katoličkog humanizma), ili u revolucionarnoj liniji, gde je ironija pre svega bila oružje za otkrivanje slabosti i greška protivnika (isto kao i u soc-realističkoj poeziji prvih posleratnih godina, kada je ironija »ozna čavala« idejna i estetska skretanja). Sadržinski je tekst podeljen na dva dela. U prvom razmatramo autore od Edvarda Kocbeka do Tomaža Salamuna, u drugom od Salamuna do najmlađih autora. Zašto smo se odlučili za takvu podelu postaće jasno iz samog analitičkog postupka.

II

Ironija u poeziji Edvarda Kocbeka nosi svakako svojevrstan pečat. Autor je pokušao da nađe čak najviše odgovarajući izražajni oblik kroz koji bi mogao iskazati nekoliko osnovnih spoznaja o savremenom svetu li sudbini poezije u njemu. Kocbekovska ironija je mračna, žalosna ironija koja se napaja iz velikog bola li jasnog saznanja, mada nije ozlojeđena li površna u želji da stvari predstavi što očiglednije. Najlepše se pokazuje u zbirci *Vest*, u knjizi pesmama koja je naišla na osporavajuće i odbijajuće kritike, jer je za autora koji je uvek bio estetski i idejno uronjen u poeziju čvrstih, smislenih vrednosti, iznenađujuće da je u prvom delu zbirke otkrio toliko ironičnih pesama. Možda je najznačajnija *Sused na oblaku*, gde je izrečena oštra li nepopustljiva kritika sveta masovne kulture li plitke idejnosti, sveta lažnog slovenstva i lažnog evropejstva (ujedno i lažnog humanizma borovske li menartovske angažovanosti):

u kranjskoj štedionici zagmižu termitti
li počnu da razjedaju idejne osnove.
I tek noću se u vladinoj palati umire
okupljeni činovnici stoleća li rašire tarok,
blagi, jedini izvorni čas slovenstva.

Takav je ishod te bespoštedne, bolne pesme koja neočekivano relativizira osnovne kategorije slovenstva: čuvarnost, idejnu li misaonu listosmernost, privrženost vrednostima vladara, rukovodilaca, aktera. Ugra, nestašluk (a kroz snove, snovnost), jedina je istina slovenstva. Ironija? Verovatno. Veoma duboka, veoma nežna li ujedno udarna. Za onoga koji hoće da je tako čita. Kocbek nije jednostavni dnevničar koji bi se spoticao o tobožnje slabosti li tobožnje greške sa-državljana, pesnik je li njegovu su oružje pesme, metafore slike: govori kroz njih i s njima prodiere ka sredini, ka stvarima bez maski li etiketa. Svet je metafora, a kada je ta metafora ironična, kroz nju govori posebno iskustvo. Kao u pesmi *Papagaji*, iz iste zbirke. Načelno znamo ko su i šta su papagaji, načelno čitamo Kocbekovu ironiju na dva načina: kao gornji, vidljivi tekst, kao unutrašnji sadržaj. Oba načina se plemenito prepliću li dopunjuju. Već je li sama situacija ironična, a u nju je postavljeno znanje koje izražava kraj.

Slična ironija je u Kovičevim pesmama. Kajetan Kovič ima u zbirci *Veternice* ciklus *Pokus sa pingvinima li zečevima*. Pet pesama združuje nekakav obešnjački odnos prema sopstvenom postupku — pevanju, prema svetu koji iznenada otkriva svoju utilitarnost, голу pragmatičnost koja svedoči o svemu što nije izmereno li izvagano, dakle promenljiva vrednost, ponašati se neprijateljski li podsmešljivo. Pesnik nalazi odgovor u ironiji:

Jedan napiše knjigu, drugi je ne pročitao.
 Jedan siluje devojkju, drugi se s njom veri.
 Pingvin ili zec: bog zna šta si ti?

Kao u Kocbeka, životinje se javljaju s naglašenom dvojnošću: pingvin i zec, dva oblika skorovećništva, o kojima, na svoj način, izgovara sudbonosne reči Salamon, mada je tu ironija sasvim drugačija: napadna, obojena, kruta, gotovo onakva kakva je označena u uvodu — kao antiironija, njen falsifikat. A Kovič je elegantan, suveren, zna šta i kako govori, gde je početak njegovog kazivanja i šta je poslednja istina. Ali, u Daneta Zajca se to uvek iskazuje kao trpljenje, kao gnusanje nad gromom minulog i nadolazeg, kao nož koji se zabada u jezik. Zato Zajčeva poezija nije nikada ironična, uvek je do krajnjih granica istinska, oduševljena, uzbudljiva. Kovičevi pingvini i zečevi su samo metamorfoza njegovih crnih pasa i bikova, kroz koje su u prethodnim autorovim zbirnkama izrečene muke tog sveta, sumnje u spoznavaju nenadmašivanja postojanja, razočaranja u nesklad između postojanja i reči kojima je opisano i određeno to postojanje. A Kovič poznaje dvojicu poeta, kao Kocbek se ispašava u dva pravca: u ironiju i u samorefleksiju (Kocbekova zbirka *Nevesta u crnom*, Kovičev *Labrador*) koju poznaje i u kojoj pre svega biva i Dane Zajc.

Ironija prevladava li delom pre svega novije poezije Vena Taufera. Uzmimo, na primer, njegovu pesmu *Ruka*, iz zbirke *Podaci*. Tu je ironija postavljena u sam materijal reči, u mnogoznačne relacije koje otkrivamo samo u jednoj reči, kada je, odvojenu od drugih, razgolićujemo tako da joj podanimo nove značenjske reči. Ironija je skrivena u samom postupku, a još više u njegovim tekstualnim učincima:

*među nogama s rukom na maču na petlu ruka
sa šest prstiju ruka u jednom prstu znanje
koje si dobila u ruku čvrsto rukovanje
iz ruku u ruke sine crna ruka*

Prepliću se poznata i nepoznata značenja, neka značajna samo za strukturu slovenačkog jezika, druga poznata i u prevodu, neka na taj način izgubljena, sve do centralnog, osnovne dimenzije koju predstavlja očigledna metafora crna ruka, takođe sinonim za divljačku belogardističku tajnu organizaciju u toku NOB-a. Ironija je skrivena u samoj otkrivenosti čitljivog; reč koja je u humanističkom rečniku tako otkrivena, tako značenjski pozitivna, dakle — ruka — oruđe rada, uspeha, napretka, blagostanja, ovde je neočekivano problematizovana kroz metaforičnost, neočekivano se iskazuje dejstvo — i ranije poznato, a semantički nekako prikriveno — da ruka ne može biti samo nešto dobro, pozitivno, da može biti i stvar, materija, pojam s negativnom konotacijom. Ironija je da su reči same po sebi neutralne, da im značenjske vrednosne nijanse poklanjamo mi ili, kao što kaže Veno Taufer u pesmi *Slovo*:

*slovo slovo
u vatri slepo slovo
na stubu slovo venca
belo slovo*

Problem je postavljen na način koji smo eksplicirali samim slovima, što se iznenada pokazuju kao jednako relativno dobro kakvo su reči i pojmovi koje upotrebljavamo. Zato je Tauferova ironizacija usmerena u stvari i njihovom mnogoznačnosti, zapravo izvanredno čista ironizacija bez koje ne možemo predstavljati sve probleme refleksivne poezije.

Kao li Kocbekova, ide do poslednjih stvari, nije dnevnička i prigodna, nije samo zasmehavajuća i površna, preplavljuje dubinu, goni na razmišljanje, zadire u sredinu. A sredina je mnogobrazni stvor, taj bauk s hiljadu lica, koga možemo otkriti kao svaku reč u poeziji. Ironija je u sredstvo pomoću kojeg se stvari čine drugačijim, kako se čine i u naivnoj veri prostih slika. Tauferova poezija otkriva te slike u njihovoj majušnosti (tu je jednaka Kovičevoj) i bolešljivosti.

Posebni oblik ironije nalazimo u zbirci *Pohvala životu* Ervina Frica. Fricova poezija je u produžavanju socijalne poezije, mada ne njenog spoljnog i vidljivog sloja, već njene idejnosti, unutrašnjosti — time nasleđuje sve problematike (idejne, estetske, artistske) koje je ta poezija obeležila. Prividno je dnevnička i prigodna, često se u istinitosti tamo i oklizne (pesma *Zašto sam postao režimski pesnik*, *Kada se ne možete osloniti na radničku klasu*), a najčešće ostaje na nivou ironizacije sopstvenog oduševljenja i sopstvenog zaleta, sopstvene vere i oduševljenja idealima i slikama. Takva je npr. pesma *Legenda*, koja u obliku balade putujućeg pesnika ironizira poznatu biblijsku temu o Marijinom bezgrešnom začeću (u čemu je, ali s drugih aspekata, nastavlja poezija Andreja Brvara), mada pri tom, uprkos aktualizaciji, očuvava potrebnu distancu i sastavlja pesmu s dvosmislenom a opet iznenadljivo otvorenom igrom reči:

*Momak je došao s belom pticom u kavezu
i ponizno me je molio za vodu i hleb.
Njegova ptica je otac dečaku,
njegova ptica — sveti Duh.*

Ervin Fric uglavnom ne pokušava, kao Kocbek, Kovič ili Taufer, da se poligrava s novim i nepoznatim pesničkim temama, uglavnom ostaje na uhodanim putevima, mada tu ne želi da bude samo podsmehujući zapisivač svakodnevnih, za zidne novine odgovarajućih grešaka i slabosti, već liš poetizira, govori

s pozicije pesnika, slobodnog autora. Ironičan je više po prirodi svojih tema koje same diktiraju određenu zabavljačku, podsmešljivu, čak sarkastičnu distancu, kao i po izražajnim sredstvima. Metafore su jednostavne, pa stoga često zamenjuje ironiju patetikom, određenim osećajnim podtonom koji ironiju čini nejasnom, ili je suštinski ublažava. A ipak je *Pohvala životu*, pre svega u poslednja dva odeljka, izvanredno koherentna knjiga kojoj ne nedostaje ironija, srodna pesnička ironija.

Za Miroslava Košutu je značajno da je ironija u njegovim pesmama politički obojena, jer je autor tzv. pesnik iz inostrane Slovenije (živi i radi u Trstu). Tu se sreće s nizom problema sasvim praktične, svakodnevnice prirode, koje pokušava da postavi u pesnički svet. Za to mu kao estetsko sredstvo uglavnom koristi ironija. Košutina poezija (zbirke *Svedočenje*) stoga je raspeta između nužnosti i datosti: one se prepliću u ironičnim pesmama kakve su *Slovenačka izštevanka*, *Tržaška izštevanka*, *Prastrah* i još neke druge. Mada je ironija u tim pesmama određena ideji nacionalne i političke ugroženosti Slovenaca u Italiji, Košutine pesme ipak imaju ulogu tekstova visoke estetske vrednosti. Ponekad ironija ima sasvim kokretan, providan, svim razumljiv oblik. A i tada je, zbog izbora jezičkih sredstava, efikasna, napadna:

*Četiri Slovenca
i dva Slovenca
su pet Slovenaca
sedam stranaka*

(Tržaška izštevanka)

Ironija u Košutinim pesmama nije onakva kakvu smo videli u Taufera, koji u pesmi *Naopaki svet* (zbirka *Pesmarica polovnih pesama*), ili u ciklusu *Obrasci i rešenja* (zbirka *Vežbe i zadaci*), otvara osnovna pitanja suštine i estetike, podvrgnuta »produševljenoj« i oboleloj igri upitivanja i odgovaranja u knu go jezičkog, jeste protest i knik koji iskorišćuje i sredstva svakodnevnog govora (u tome je slična, mada samo spolja, poeziji OHIO-grupe i nekih mladih autora, Zagoričnikove, Strehovca). Ali, u pesmama Miroslava Košute ironija je ipak upotrebljena na način koji dopušta da se nasluti kako stani humanistički svet, koji je ironiju koristio pre svega kao kontrast ozlojeđenoj i rezignativnoj žalosti, pada li u inostranoj literaturi. Drugi značajan primer je poezija Marka Kravosa koji otvara slične probleme, mada je autor skloniji ludističkoj, dobrovoljnoj, nedorečenoj igri reči. To je korak dalje u ironizaciji sveta i ujedno pesničkih sredstava.

Poseban značaj ironija, ali samo njeni pojedinačni elementi, ima u poeziji Gregora Stmliške. Tu se, kao u Taufera, radi o pitanju analitičkog pristupa nekim osnovnim problemima poezisa, gde se nužno javlja i ironični odnos. Takva je njegova pesma *Istorija od kelja* (zbirka *OKO*), gde smo postavljeni pred nekom vrstom simbola koje možemo razumeti tek kada stupimo korak dalje od metafora, kada počnemo da otkrivamo skrivena značenja iza reči — postupak koji prati svako produktivno čitanje. Iznenada smo svesni da smo izgubili trag, da smo dovedeni u slepu ulicu i da se moramo vratiti na polazno mesto. A na putu povratka iznenada shvatimo — kroz blagu i skrivenu ironiju — šta je početak pesnikovog govora i gde ga možemo pratiti:

*To je stara bajka.
Gospodo, boj se kelja!
Čarobne bukve, kelj,
od pamtiveka su nabrani.*

*Opis pauka: nit, muva, nit —
urok kelja: vijuga žila.
Živeo je student veseljak:
rumeni koren debeljak.*

*Svetlost daje meseca sjaj,
počnu vredno da listaju.
Od poslednjeg lista poslednjih slova
postaje bled otrovan koren lekovit.*

Stmlišin instrumentarij životinja, bilja, kamenja, vetrova i mora, čarobnih bića, uroka i dragog kamenja, još je u nekoliko pesama podvrgnut ironičnom osvetljavanju. Kao da je autor pokušao da zaroni u veselost, da obvlada stvarima i rečima da bi mogao voditi svoju misao u neprozirne dubine i plaboka, gotovo mračna strast za otkrivanjem nepoznatog i nove daljine. A u toj veselosti se iznenada iskazuje li njegova duboka, gotovo mračna strast za otkrivanjem nepoznatog i nedorečenog, onoga što stoji pokraj i preko stvari koje ješ možemo da iskažemo. Ironija je samo jedan od puteva, jedna od bezbroj mogućnosti da se između reči i stvari nastani sklad, da postane ideja-nosilja značenja koje pratimo u svakoj poeziji: radosti, ljubavi, saznanja.

Sličan odnos prema svetu koji kroz ironizaciju situacije prodire u najdublje slojeve svesti, nalazimo u poeziji Hermana Vogela. U zbirci *Kada postanem bog* otkriva bezizlaznost humanističkog aktivizma, koji se pre ili kasnije pretvara u solipsizam:

*Kada postanem bog
na svetu će biti sve lepo i ispravno.*

*Kada postanem bog
tada više nikome neće biti pravo,
na svetu neće biti više nikoga,
samo će mene videti božje oko. (Kada postanem bog)*

To je ironija koja je mogla nastati kao posledica preteranog i često sasvim jednodimenzionalnog razumevanja humanizma, koje se vuklo kroz slovenačku poeziju sve do socijalnog realizma, a kome su danak plaćali svi autori (ili skoro svi), tako da ironične odjeke nalazimo u Vogela, Strniše, Zagoričnika, Taufera i Vegrijeve. Ipak je Vogel od svih najsuprotstavljeniji svetu koji nastaje na razvalinama, kada je moguće nadmašiti stvari samo s blagim podsmehom ili grubom šalom. Vogelova blaga, svetla, jedva osetna ironija ima u sebi posebnu draž. Kao u Nilke Grafenauera, koji spaja formalnu jasnoću i preciznost (sličan je Strniši, samo što je Strniša u svojoj ironiji prikriveniji, pun dvostrukih slika, višeslojnih metafora, a ujedno koristi nesumnjiv govor ironije. Ako pomenemo još Francija Zagoričnika, o kome će biti više reči kasnije, onda je to poezija u kojoj ironija nastupa kao prikriveni (ne skriveni!) element, uključuje se nenametljivo u tkivo pesme, u sistem poetika, interveniše uvek kada se odriču predstave metafizičkog, irealnog, ujedno spaja, vezuje i ujedinjuje najvažnija ključna mesta s onima gde je čitaocu dato da se ponovo sabere, osvrne na pređeni put, zamisli se, aktivno stupi u tok dešavanja, u reku reči. Ironija je uglavnom nenapadna, govori jednakim intenzitetom kakvim su opisana i druga osećanja, nije prečesta. Na drugoj strani, sa Salamunom i posle njega imamo otvorenu, aktivističku i napadnu ironiju koju donosi svaka reč ili grupa reči, ironiju koja prodire dublje od noževa, dublje od svakog skalpela, ironiju koja čini da spoljašnje stvari postanu unutrašnje, srž, meso, sredina. Autor je iznenada otkrivalac, anatom, iznenada je ironija oruđe kojim se, pre svega u poslednje vreme i u poslednjoj poeziji, prodire u poslednje tajne šupljine pesničkog tela.

U Francija Zagoričnika beležimo dvojnost koju čine oba upravo opisana principa. Na jednoj strani je njegova ironija još prikrivena, dvosmislena, upitna ironija vidovnjaka i proroka, na drugoj strani je već otmena, napadna, izgovarajuća — ironija koju ćemo pratiti u drugom delu ovog zapisa. Na jednoj strani ironija kao ublaživač i lek pred sumnjom, pred nagrizanjem nepoznatog, otvorenog, svemogućeg, na drugoj strani reč u vrtlogu svakodnevnice, nož za sve ono što se postavlja na rub:

*nisi prosta energija
nisi duh
nisi jedva naznačena misao
nisi nešto dobro
nisi ništa*

(U krugu III, zbirka U krugu)

7. faza

*samo toliko i toliko
umetnosti u sosu*

*od pornografija evrope
do indija koromandija
i afrika i poezija*

*auto ili dete
weekend ili dete*

sutra će biti kasno

(Izvidnica, zbirka Fondovi Oryja Pata)

Dvojnost koja se najdoslednije prepliće u jednoj od poslednjih Zagoričnikovih zbirki, *To je stvar koja se naziva pesmom*, ukazuje na razbijenost koju doživljava celokupnost savremene poezije. Ironija je samo jedan od ključeva, samo oruđe, ne čarobni utrok (u koji su verovala neke prethodne pesničke generacije), ne prut-bajalica koji se zatrese svaki put kada se pojavi nad izvorom novog, nepoznatog, verujućeg. Otuda dvojnost koja nikada ne zaboravlja na svoje korene, na korene istog — pa tome istom, prapoetičnom, neizrecivom, uvek umiče. Na kraju je praznina, makar je obeležili velikim potezima tražične patetike ili prostom, gotovo toplom i domaćom ironijom. Kako to neretko čini i Zagoričnik:

*Zastio sam se i ustao iz mrtvih
Niko nije primetio*

(Lavina, zbirka *To je stvar koja se naziva pesmom*)

Tu se već otvara i svet Salamunove, Jesihove, Kocbekove (Matjaž) poetike, i njima sličnih, koji ironijom, naravno kada je koriste, opisuju drugačiji svet i drugačija stanja: svet u kojem vladaju, pre svega, zakoni samog realnog sveta, sveta kao

slike samog sebe, kao sferičnog ogledala, kao neizmerne radosti i istovremeno neizmerne oholosti. To su stanja koja slovenačka poezija nije poznavala od Kosovela i Podbevška, jer je uvek tekla u istinitost, solipsizam, promišljenost, u čvrstinu i utilitarnost kosmopolitskih i dnevničkih tema.

III

Već prva zbirka Tomaža Salamuna *Pokreri* nabijena je tako reći sasvim prvokativnom, otvorenom i izazivačkom poezijom kojoj ne nedostaju ironičnost, zajedljivost, peckanje, poruga. Sve što je dotle bilo svetinja, vrednost i red, neočekivano se premeće u svoju suprotnost, u izopačenost, u sažaljivanje, lismejavanje i poruge vredno strašilo. Salamun je bezobziran, a u toj bezobzirnosti dosledan, proročki, pun nepoznate snage i neobuzdanosti:

*okupacija, momci, okupacija
mace na šalterima, singer šivaće mašine
brzo popijte pivo, duha, banane strpajte u usta,
okupacija*

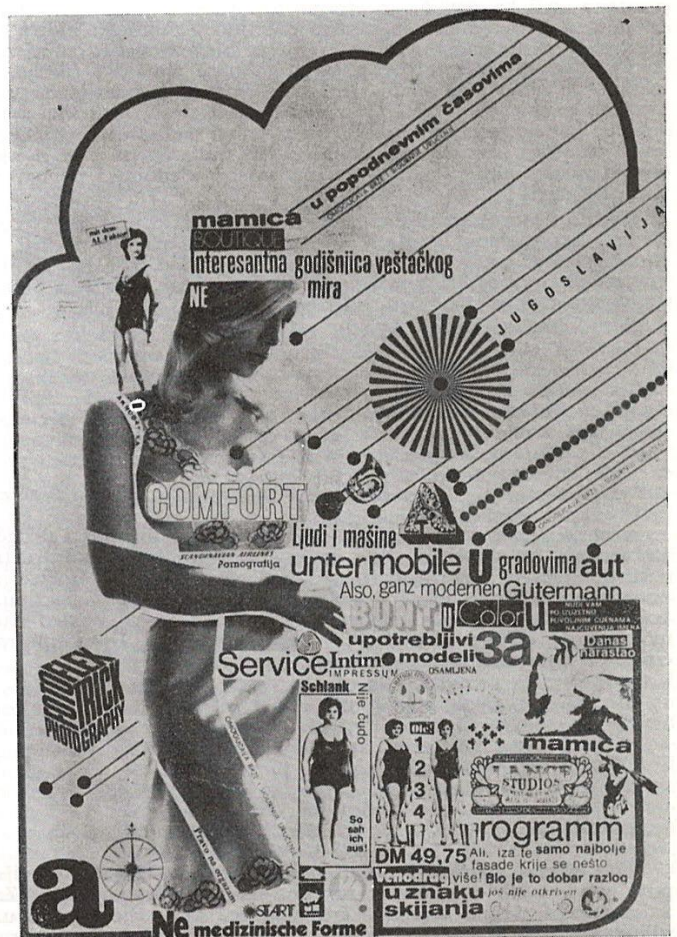
*creva prskaju, okupacija je kao okean
bombe slatke reči unrti, nekrofilija
okupacija su redovi, krici popišanih udova
okupacija su ogromne kante crvene materije
(zbirka Bela Itaka)*

*jesi li opazila tu avet
your clitoris is my boyfriend
Billa Knotta sa klipanima
(zbirka Amerika)*

*Mangart, odrezak i margarin
imaju čudesne osobine.
Najpre vidim prašinu, mrve,
potom stavim jezik u rektum.*

(Disanje, zbirka Turbine)

U sva tri primera (kojima bismo mogli priključiti još stotinu drugih iz ovih i drugih zbirki) ironija se na čudan, svojstven način meša s drugim elementima: sarkazmom, deskripcijom, meditacijom, hvalisanjem, nabravanjem. Ironija je uvek snažna, šokantna, čitaocu nedopušta da se oporavi da bi se postavio u neutralan, bezbedan, prikriven položaj, uvek ga potraži, uvek govori samo njemu, uvek ga *ironizira*, bilo kao pripadnika grupe. To je princip koji je, s većim ili manjim modifikacijama, primila sva poezija OHO: Hanžek, I. G. Plamen, Lužan, delom i Zagorič-



nik, kada je reč o njegovoj napadnoj, otkrivajućoj ironiji. Salamun je, ne samo zbog broja objavljenih pesama, već zbog sasvim izrađenih elemenata u svojoj poetici, otišao najdalje, možda čak preko ruba tekstualnog i rečitog, preko te granice na kojoj je ironija još dostupna i kritičkom analiziranju. Zato nije čudno da je ta poezija uglavnom predmet najrazličitijih malograđanskih i institucionalnih intervencija koje u njoj vide »nihilističko«, dakle: razorno, u haotičnost vodeću tendenciju kojoj se treba suprotstaviti svim mogućim, pa i nesvrshodnim sredstvima. Sve to postaje »plen« Salamunovog pevanja koje se neprestano, skoro metodično ludira iz takvog postupka. Ironija koja rađa ironiju, vatra koja sama sebi doliva gorivo:

*Srednja Evropa!
Grozni sentimentalni krajevi, totalna katastrofa!
S ljudstvom
natrpanim u stočne vagone, odvučene na izlet
u koncentracione logore pod plin, ili slične
bljutavosti između dahtanja i krpiljenja nogavica!*

(Naša vera, zbirka Praznik)

Naravno, Salamun pri tom ponekad zapada u manirizam, jer nije moguće očekivati da će neprestano moći da izdrži taj siloviti napor istrajavanja u produktivnoj, uvek novoj, uvek iznenađujućoj ironiji. Ipak, njegova ironična analiza nekih osnovnih slovenačkih i evropskih »vrednosti« je zabluda nesporezuma koji postaju pravilo, svakako blistava i jedinstvena.

Stoga je opravdana tvrdnja da su drugi OHO-pesnici ironizirali, pre svega, sam materijal, reči i rečenice, njihova ironija bila je usmerena, pre svega, ga otkrivanju besmislenosti i praznine ponavljanja i obnavljanja nekih prašnjavih jezičkih obrazaca, pesničkih slika, na praćenje nekakvih prastarih, gluvonemih metafora i drugih neupotrebljivih pesničkih sredstava. Tako u zbirci Matjaža Hanžeka *Tražimo pesme, gde su?* možemo čitati sledeće torednice:

*izvan stvari sam
izvan značenja sam
izvan reči sam*

*u stvarima sam
u značenjima sam
u rečima sam*

Ironija je ovde preseljena u same reči kojima se pesnik igra, da bi kroz tu igru (postupak, neposrednu predstavu) doveo čitaoca u položaj kada mu postaje jasno da sudeluje bez svoje volje u igri, da se u toj igri nelagodno oseća, jer ga pesnik neprestano vodi ka novom, smešnom, apсурdnom, jer mu ne daje odmora, a istovremeno se sasvim ozbiljno i zaneseno ludira iz njegove vere u lepost poezije, u njenu blagozvučnost, u njenu pripovedljivost i dogodljivost, koja je inače slepilo i fikcija, i to tako da čitaoca zanjiha i uspokoji. Hanžekova poezija mu na ironičan način govori nešto suprotno: stvari jesu, jesu kao konstrukti, kao zamenljivi moduli uvek istog: neizgovorenog. Doslavno je stoga neozbiljno znati ozbiljno, treba ih načiniti u njihovom ponavljanju (i) smešnim, podsmeha vrednim i popustljivim otkrićima.

Slične postupke nalazimo u I. G. Plamena, koji upravo kroz analizu tekstualnog stanja i rečeničnih konstrukcija dolazi u situacije koje može zapisivati samo uz pomoć više ili manje intenzivne ironije. Pri tom se otkriva zatvoreni krug u koji su upregnute reči, priznamo li to ili ne:

*trideset prvog avgusta
počelo je da se trese drveće
a trese se još i danas
trideset prvog avgusta
kada je počelo da se trese drveće*

(trideset prvog avgusta, zbirka Pesme)

Ironija je što se reči iznenada pokazuju jedna preko druge, što nastaje tamo gde je bila samo pre nekoliko trenutaka (i, naravno, čitavu večnost evropske civilizacije) fabula, tobožnja punoća i čvrstina, nekakva nepoznata i užasavajuća praznina koja se pogledom može obuhvatiti samo ako je taj pogled ironičan, što otkriva istinu stvari i pravu sliku reči. U samim rečima, ponekad manje ponekad više, ima besmisla:

*kamion ide po stolu
natovaren šibicama*

*iznenada eksplođira
i pada na ulicu*

(zbirka Žalosna majna)

Ova stanja poznaje i Salamunova poezija, stanja koja više puta predstavlja u njihovoj ironičnoj otkrivenoj, goloj slici. Za Salamuna je, naime, smešno i ironično već samo djestvo što uz njih opstaju, pored realnih tokova svesti, koji su do kraja pra-

gramatizirani i ispunjeni »upotrebnim smislom«, još i drugi koji slede sopstveni zakon i sopstvenu unutrašnju logiku snova. Spoj ili čak sa-događanje jednog i drugog već je materija za ironizaciju. Slučaj u Salamuna:

video sam šalicu za majmune.
majmun se držao za prut.
studirao sam kibernetiku.
preplivao sam zaliv.
hteo sam pod vodom da preplivam
160 metara duboko okno
zaustavili su me čurani.
setio sam se bakonje fira brna.
bakonja fira brne je mallarmé.

(zbirka Hodočašća za Marušku)

Tu je Salamun i Plamenov princip inače identičan, mada Salamun izvire iz nesimetrične, proizvoljne konstrukcije i proizvoljnosti upotrebljenog materijala, dok Plamen pokušava da u svoj nered, koji postaje sinonim za ironiju pesničkih sredstava, uvede »red«, »simetriju« i poredenje. Zato svaki od postupaka donosi svoje efekte: Salamunov kao celina, kao smisljeni besmisao, u kojem kao ironične primamo pojedine pasaze — a Plamenov kao red uzastopnosti i ponavljanja, gde kao ironiju nalazimo, pre svega, sitne detalje i njihove zavisnosti. Stoga u Plamena ironiju tek treba »otkriati«, treba je uspostaviti iz množine drugih elemenata gde se ironija bilo kad skriva u drugi plan, prevlada dejstvo stroge, formalne konstrukcije četvorostiha, simetrično razdeljenog u dva dvostiha. Zato je njegova ironija u suprotnosti sa Salamunovom, koja je uglavnom raskošna i obesna, lakonična, i koju u procesu čitanja treba načiniti otvorenom, prisutnom mogućnošću, a kontekst treba razložiti na elemente da bismo ugledali pravo lice Plamenove poruke. Bez sumnje je to ponavljanje situacije kocbekovske ironije (kako u Salamuna tako i u Plamena) koja je skrivena u asocijativnom toku izgovaranja. U Hanžeka i Vojina Kovača Chubblija ta je situacija donekle drugačija, jer proističe iz same tekstone koja je problematizuje, a time i ironizira.

Poseban sklop predstavlja poezija Milana Jesiha, Matjaža Kocbeka i, na nekim mestima, Tomaža Kralja. Ipak je tu druga, veseljačka, pantagruelovska komika s množinom ironičnih elemenata najznačajnija upravo za pesnički svet Milana Jesiha. Jesih se ne igra prosto rečima, poznaje dubinu njihovog nastanka i onda ih s tim, kada ih izgovara, poziva na plan. A tu se iznenada iskazuje njihova svilenav navlaka i čvrsto jezgro: jezgro kakvo poznaju već Strniša i Taufer, koje u Jesiha poprma ulogu evokativnog:

*rasprave očeva su po flašama
istrljale već sto puta svoj pardon
u rakama su fentali po misama
mornarskih konja jedan bataljon*

(zbirka Uran u urinu, gospodaru!)

Na jednoj strani, u Salamuna i Taufera, ironizacija tradicije (Prešem, nacionalnost, patos), na drugoj princip gradnje sti-hova (Vodnikova alpska poskočica), na trećoj Jesihov govoto nadrealistički zamah prihlikom spajanja raznorodnih elemenata, njegova volja da načini stvari na nov, vitalni, veseli način. U njegovoj drugoj zbirci *Legende* taj je princip proširen i dopunjen, iznenada smo pred raskošnim i bogatim rečnikom, pred pisanim slikama i predstavama koje nezaustavljivo izvire iz pesnikove palete smešnih i ironičnih dosetki:

*Policija je ruka naše strasti,
visoko u čelo postavlja žralove,
uveče zaspí kao ovčica.*

(Da li da te posrebrim)

Ili jedan drugi, jednako zanimljiv, mnogosmislen, bogato raščlanjen ironični odlomak iz iste zbirke:

*Snalazim se u latinskom sportu i njegovom
besprekornom integritetu
snalazim se u znoju melodrame, u beskrajnim
izvinjenjima:
ime mi je Dakh, organizujem ljubljenje
u zaverama*

(Ime mi je Dakh, zavodnici)

To je izvanredno uživalačka i senzibilna poezija kojoj ne nedostaje ironičnost i samoironičnost kada dolazi u situaciju da bi morala preći, po sadržajnskoj i formalnoj strukturi, u patetično razigravanje poznatih i više puta upotrebljenih postupaka. To nije u sebe zagledana i u bolovima živuća poezija li-mičara koji su plaćali svoj danak socijalnom realizmu i njegovom dilktatu, koje on nije nikada više ispustio i koje gura u strašne muke ozlojeđenosti, optuživanja i oplakivanja imagi-narnih, samo slučajnih ideala iz blistavog, lakiranog sveta snova. Jesih govori jasnim i prostim govorom, ironizira radi veselja, da može pisati, da piše s lakoćom, da uspeva, da je slavan, da poznaje sredinu, suštinu, unutrašnjost stvari o kojima peva.

Sličan je mada čvršći, realističniji, Matjaž Kocbek u svojoj zbirci *V*. Tu je ironija u stvari potencirana, sve vreme se njiše na granici između britkog sarkazma li obešenjačkog kreveljenja. Sve vreme se događa padanje u dvojnost mogućeg i dosegljivog, potencijalnog li realizovanog:

*svet je lepši s maslacem i krastom
svet je lepši ako konji povuku
svet je lepši ako je samica topla
svet je lepši bez slepog creva*

(Lues)

U Matjaža Kocbeka nije nikada sasvim jasno dokle doseže njegova ironija a gde već počinje osećaj ugroženosti, gde obešenjačka, otvorena, proizvoljna igra iznova postaje određeni, nepromenljivi tok svesti li događanja. To je preplitanje realnosti li irealnosti, sadašnjosti li istorije, fabule li legende. Kocbek ima, kao svi mladi pesnici, na jednoj strani veliku radost u igri rečima, na drugoj strani reči, kao Jesih, upotrebljava neobično brižljivo, promišljeno, svestan njihove težine li njihovog zajedničkog, udarnog učinka:

*u bohinskom uglu su
grešili eva i adam
celo leto su brali zadružne
jabuke i kosila travu građaninu
zmija se plazi iz pravca škofje loke*

To je ironizacija koja prevazilazi i same okvire tematike, prevazilazi okvir tradicije-tradicionalnosti li prelazi u samo pesničko tkivo koje je neočekivano uzdignuto na drugu ravan, a ona je, pak, očekivana, konvencionalna, postavljena na svetlost svakodnevnog banalnosti li podsmeha, nepristojnosti, na svetlost ironije. Zato ta poezija doživljava stalne intervencije, jer lišto postupa sa svim idealima li vrednostima, ne obazire se na trenutne diktate dnevno-političkog vrednovanja realiteta. Zanimljiva je još jedna varijanta ironizacije koju nalazimo u poeziji Andreja Brvara. Brvar ostaje na nivou »realističke deskripcije«, gde ližabira događaje li situacije koje su smešne same po sebi. Ironizacija je samo potencirana realnost:

*Neka dođe Viktor
koji svakog dana pročita Kapital
i pije drugačije od krave
neka dođe Malči
koji se kurva dan i noć
da već sasvim razdrmano hoda
neka dođe njena mati*

*koja skuplja ugalj u prahu iza plinare
i krade drugačije od svrake
neka dođe Ludvik
koji se obesio među odelima u ormanu
jer je Heđu zatekao s drugim*

(Sazivam sastanak)

To je, u stvari, opora ironija, jer Brvar otkriva strasti li slabosti u njihovoj istinitoj, tako reći crno-beljoj slici, crta oštrim potezima konture, postavlja u njih ljude, svoju okolinu, slika greške li slabosti, ludira se, postavlja svet u sliku velikog bestrijarija u kojem nema ničeg istinitog, jer je sve istinito, takođe li ono što je smešno, prazno:

*Pre nego što dođem kod katje u svetosavsku ulicu
.....
i uriniram kod pravoslavne crkve
na ogradu a kiša mi malčice pada na penis
(Pre nego što dođem kod Katje)*

Ponekad Brvareva ironija zna da bude li srdačna, čovečna, u njoj su mrvice najrazličitijih dosetki li događaja, a pesnik sve pokriva neočekivanim dosetkama, situacijskom komikom. Slični su Miha Avanzo li Ivan Volarič Feo. Prvi sa sitnim, minijaturnim, blistavim dosetkama koje su, između ostalog, ne samo zabavne, već li ironične, teraju na razmišljanje li porednje:

*Cela stvar je samo u tome
da živimo od kratkih priča
ako kažemo živeo prvi maj
i imamo mir do uveče*

(U čemu je cela stvar, zbirka *Pravica skazica*)

Ivan Volarič Feo, pak, doseže to slikama koje prerastaju u punu kritiku određenog sveta, njegovih običaja li zabluda, njegove deklarativne grmljavine li praznog, nevidljivog dejstva:

*JUGOSLOVENSKE crveni krst je u nedelji
od dvadeset li četvrtog do tridesetog
septembra organizovao nedelju borbe
protiv TBC. svi ljud se bore protiv
tuberkuloze jedne od najgorih zaraznih bolesti.*

(Crveni krst u borbi protiv TBC, zbirka *Desperado tonic water*)

Volarič li Avanzo pišu li »realnosti«, iz svakodnevnice koja im nudi obilje događaja li iznenadnih situacija koje je vredno opisati, zabeležiti, koje kroz poetizaciju postavljamo na odar organizacije, kada se blistave, naduvane reči iznenada izvrtu u siromašne, sive suprotnosti svoje lažne važnosti, veličanstvenosti li bogatstva. Tu je, kao u Šalamunovskom svetu, sve dozvoljeno li sve primljeno u krug poetičnog evociranja. Njima se pridružuje još li Janez Strehovec svojom artistskom bravuroznošću, u koju zavija svakiadašnje događaje li kojom opisuje stanja duha u koja zapada prilikom doživljavanja sveta, te Ifigenija Zagoničnik sa svojim ponekad enigmatičnim a ponekad srdačnim li jednostavnim slikama. Strehovec je u svojoj poeziji blizak ironičnosti Milana Jesiha, mada peva promišljenije, s manje vidljivim spoljnim naglaskom li dubljim unutrašnjim premisama:

*Vidim se na sivom pročelju kvadratnog fakulteta.
Vidim se na stepeništu, sam sam, čekam ali ne
na Godoa.
Vidim sebe, bednog boljševika s kobasicom
u ruci u boljem društvu očeva.
Vidim se na ispitu, vidim ništa svog znanja o
suštini.*

(Filofaks, zbirka *Okrugli kvadrat*)

Ifigenija Zagoničnik više puta ironizira — jedanput svakodnevne situacije, drugi put opet predstavlja sasvim nespojive elemente iz serioznosti u tobožnju neresioznost, ironizira svakiadašnost, njeno umorno ili umarajuće ponavljanje, konformizam li oportunitizam, zablude koje prima li jeziki, koje postaju deo svakodnevnog, praznog, šupljeg govora, govora časopisa, radija, govora političara li demagoga. Pri tom je njena poezija ponekad puna slika li obrta:

*popila sam previše kafe
sada mislim da sam pokrivena
znamenitim pismom
koje je levstik pisao jurčiću
ali to samo uzgred*

(bludnje, zbirka *te pesme*)

Ponekad je njena ironija reducirana na sitno, dvostih ili trostih koji donose samo jednu — ponekad na banalnim svakiadašnjim, ponekad na dosetkama same pesnikinje — dogodovštinu, misao li afonistički zapis:

*svako ko neće na bilo koji način pokušati
da ugrozi našu državu, polomice zube.
(čudno je da više ljudi nema vrtoglavicu)*

(na razdaljini dostojnoj poštovanja zadržava se
tamni oblak, zbirka *drveća su se tada pomerala li
pomešala sam njihova imena*)

IV

Pregledali smo neke najznačajnije predstavnike li pravce u posleratnoj slovenačkoj poeziji koji donose ironične elemente. Svesni smo da ima još nekoliko imena li nekoliko dela koja bi zaslužila razmatranje li možda uvrščivanje u naš tekst, mada se, na drugoj strani dvoumimo da li bi ta imena li njihove pesme doista doneli nešto suštinski novo li pri tom dodali slici nove li nepoznate poteze. Takvih imena ima više li pripadaju svim rodovima. Ipak, za neke od njih (Jože Javoršek, Franček Rudolf, Svetlana Makarovič, Jaša Zlobec) više važi oznaka sarkastičnog poetičnog izraza negoli ironičnog. Za neke druge (Ivo Svetina, Boris A. Novak) važi to da koriste neke elemente ironizacije, mada su sasvim podređeni drugim temama, li prema tome, sa stanovišta našeg zapisa li njegovog centralnog usmerenja, od marginalnog su značaja. Ironija se, naime, pokazuje samo u malog broja pesnika kao jedan od centralnih elemenata, u drugih se javlja samo ponekad li različitog intenziteta. Svakako važi da sarkastičnih li ironičnih elemenata u slovenačkoj posleratnoj poeziji ima više li da su sadržinski raznovrsniji nego što bi se na prvi pogled moglo očekivati, na prvi pogled koji se zasniva na tradicionalnim psiho-socijalnim oznakama Slovenaca li slovenstva. Pri tom, naravno, nisu svi ironični elementi li sve ironizirajuće situacije uvek »čista«, potpuno određljiva ironija (to važi pre svega za Šalamuna li Jesiha, ponekad li za Strnišu li Tauferu) koja u svim detaljima odgovara literarnoteonijskim li metodološkim oznakama pojma. To je, naravno, li centralno pitanje našeg teksta, što je eksplicirano u uvodu: da je ironija, ako je, naravno, sasvim li svuda u skladu sa svojom unutrašnjom, sadržinskom logikom, u stvari neulovljiva li neopisiva. Da je, prema tome, ironičan svaki govor o ironiji koji ne može učiniti ništa drugo do da zastane na pola puta (prema ironiji). A svedjedno je ako hoćemo li možemo da primimo ironičnost ironije same li potražimo je u određenom literarnom kontekstu — potom moramo rizikovati li to da je naš postupak, uprkos dobroj volji li metodološkom aparatu, na kraju krajeva podložan — ironiji.

Sa slovenačkog preveo Vojislav Despotov